

CONCEPTUL DE *LITURGHIE INTERIOARĂ* LA SFÂNTUL MARCU ASCETUL

PETRU-ADRIAN OSTAȘ

Abstract.

The concept of „inner liturgy” in the work of Saint Mark the Monk represents an essential dimension of spiritual life, grounded in personal mystical experience and the inner transformation of the believer. This inner liturgy manifests as an extension and internalization of communal liturgical worship, requiring a permanent state of prayer, contemplation, and communion with God. Saint Mark the Monk emphasizes that interior liturgy involves the purification of the mind, cultivation of virtues, and struggle against passions, thus achieving a synthesis between the sacramental aspect of church life and individual ascetic dimension. Through this spiritual practice, the believer becomes a „living altar” where perpetual spiritual sacrifice takes place, leading to the deification of the human person and the achievement of complete communion with God. Thus, the inner liturgy becomes a mystical framework for the transfiguration of daily life, an invisible extension of the Eucharistic Liturgy within the human conscience, through which the soul is united with God and embraces the calling to deification. In an age marked by fragmentation, individualism, and secularization, this teaching of Saint Mark the Monk unveils a profoundly personal and contemporary path for the restoration of the human person in communion with Christ, offering a theological and existential response to the spiritual crisis of modernity.

Keywords: *Inner Liturgy, Prayer, Contemplation, Spiritual life, Divine communion.*

Într-o societate contemporană profund afectată de confuzie morală, relativism axiologic și o tot mai accentuată desacralizare a valorilor tradiționale, se conturează cu pregnanță necesitatea unei reîntoarceri la

izvoarele spiritualității autentice. În acest cadru, scrierile patristice capătă o relevanță reînnoită, oferind repere stabile pentru reconfigurarea vieții morale și duhovnicești actuale. Astfel, între figurile reprezentative ale spiritualității răsăritene, Sfântul Marcu Ascetul se evidențiază printr-o gândire teologică profund echilibrată, întemeiată pe revelația scripturistică și pe propria experiență ascetică trăită cu intensitate. În acest sens scrierile sale, oferă o viziune coerentă asupra luptei duhovnicești și a procesului de transformare interioară a persoanei umane, constituindu-se astfel într-un veritabil ghid duhovnicesc pentru omul contemporan în căutarea sensului vieții.

Sfântul Marcu Ascetul poate fi considerat, pe bună dreptate, unul dintre reprezentanții clasici ai spiritualității monastice răsăritene. Însă, deși operele sale se bucură de o tot mai mare apreciere în cadrul tradiției patristice și a vieții monahale răsăritene, pentru cititorul contemporan, mai ales pentru cel neavizat, întâlnirea cu scrierile sale poate constitui o experiență surprinzătoare. Această experiență devine cu atât mai pregnantă în cazul tratatelor „*Despre Legea Duhovnicească*” și „*Despre cei ce își închipuie că se îndreptează din fapte*”, unde stilul concis și enigmatic, adesea aluziv, structurat în scurte capete ce par uneori repetitive sau lipsite de coeziune aparentă, pot descuraja lectura superficială. Structura fragmentară și densitatea duhovnicească a textului cer o abordare răbdătoare, contemplativă, în duh de rugăciune și reflecție. Cu toate acestea, cei care aleg să persevereze în lectura sa și să pătrundă dincolo de forma exterioară a scrierilor sale, vor descoperi un autor de o profunzime duhovnicească remarcabilă, un ghid duhovnicesc subtil, sensibil și profund unitar în gândire, aceasta în ciuda aparentei discontinuități formale. În măsura în care cititorul se lasă interiorizat de scrierile sale, nu doar citindu-l, ci trăindu-l în mod liturgic și rugător, se deschide posibilitatea unei întâlniri autentice cu Marcu Ascetul, nu doar ca autor, ci și ca un părinte duhovnicesc viu. În acest sens se poate explica, entuziasmul celor care, referindu-se la Marcu Ascetul, afirmă o expresie a valorii neprețuite a acestei comori duhovnicești, ascunsă în simplitatea și rigoarea expresiei sale ascetice: „Vinde tot și cumpără-l pe Marcu!”¹.

Într-o societate dominată de individualism, secularizare și pierderea reperelor transcendente, persoana umană riscă tot mai des să se deconecteze de la dimensiunea sa profund spirituală. În acest context, conceptul de „liturghie interioară”, formulat de Sfântul Marcu Ascetul, se conturează ca un posibil răspuns la criza de sens a omului contemporan, oferindu-i un cadru duhovnicesc în care „viața interioară devine spațiul întâlnirii auten-

¹ Pentru mai multe informații, vezi manuscrisurile *Vat. Greac. 698, f. 72*; *Bodl. Greac. 318 f. 121 v*; precum și *Athous Koutloumousiou, f. 82*. Vezi de asemenea, introd. Kallistos T. WARE la Claire-Agnes ZIRNHELD, *Marc le Moine: Traités spirituels et théologiques*, Begrolles en Mauges, Abbaye de Bellefontaine, 1985.

tice cu Dumnezeu”². În scrierile sale, Sfântul Marcu pune un accent deosebit pe lucrarea lăuntrică a harului și pe transformarea interioară ca esență a trăirii creștine. Credința nu este redusă la simpla împlinire formală a poruncilor exterioare, ci devine un act profund de metanoia, o liturghie neîntre-ruptă în adâncul inimii, în care sufletul își oferă continuu jertfa iubirii și a pocăinței înaintea lui Dumnezeu. În acest sens, „liturghia interioară” poate fi înțeleasă ca o realitate spirituală în care Hristos devine „Marele Preot al inimii persoanei umane”³, iar altarul este însăși ființa lăuntrică, curățită prin nevoință, luminată prin rugăciune și transfigurată prin har. Această comuniune interioară, discretă și neostentativă, este totodată o actualizare permanentă a prezenței divine, o jertfă vie în care sufletul participă activ la propria sa îndumnezeire, într-un spațiu liturgic nevăzut, dar real.

În cadrul scrierilor sale, Sfântul Marcu Ascetul elaborează o antropologie liturgică profundă, în care ființa umană este prezentată drept săvârșitoare unei duble liturghii: cea sacramental-ecezială și cea noetică-interioară. Această concepție pnevmatologică se fundamentează pe o hermeneutică tipologică a relației dintre prefigurările veterotestamentare și împlinirea lor hristologică în iconomia Noului Testament. În acest cadru conceptual, Sfântul Marcu dezvoltă ideea „liturghiei interioare” (λειτουργία νοερά) care transcende dimensiunea strict rituală, constituindu-se într-o paradigmă existențial-ascetică. Această liturghie noetică presupunând transformarea întregului univers interior într-un spațiu sacru, în care fiecare act cognitiv și volitiv devine o jertfă adusă lui Dumnezeu pe altarul inimii persoanei umane.

Fundamentul scripturistic al acestei construcții teologice se regăsește în „tradiția paulină, unde conceptul de jertfă duhovnicească (Romani 12,1) este reinterpretat în cheia unei antropologii sacramentale”⁴. În această perspectivă, Botezul devine momentul inaugural al acestei liturghii interioare, prin care tainele prefigurate în iconomia vechiului testament își găsesc actualizarea lor pnevmatologică în viața ființei umane. Astfel, întreaga existență umană este reconfigurată într-o dimensiune liturgică, unde practica virtuților și exercițiul rugăciunii neîncetate constituie actele fundamentale ale acestei liturghii mistice. În această viziune teologică integrativă, asceza și contemplația devin modalități complementare de participare la viața liturgică a Bisericii, realizând unitatea dintre cultul exterior și cel interior.

În elaborarea teologiei sale despre „liturghia interioară”, Sfântul Marcu Ascetul își întemeiază învățătura sa pe fundamentul revelațional al Sfintei

² Zaharia ZAHAROV, *Omul cel tainic al inimii*, trad. de monahia Tecla, București, Basilica, 2014, pp. 23-31.

³ Marcus PLESTED, *The Macarian Legacy: The Place of Macarius-Symeon in the Eastern Christian Tradition*, Oxford, University Press, 2004, p. 110.

⁴ Mitropolit Nicolae MLADIN, *Asceza și mistica paulină*, Ed. Deisis, Sibiu, 1999, p. 81.

Scripturi, valorificând cu deosebită profunzime tezaurul paulin care stă la temelia acestei construcții teologice. În acest sens Sfântul Marcu Ascetul, afirmă că: „îmi plec genunchii înaintea lui Dumnezeu, din care își trage numele orice neam, să vă dăruiască, după bogăția slavei Sale, ca să vă întăriți întru putere prin Duhul Sfânt, în omul cel dinlăuntru, și astfel, Hristos să se sălășluiască, prin credință în inimile voastre, fiind astfel înrădăcinați și întemeiați în iubire și să cunoașteți iubirea lui Hristos mai presus de orice cunoștință”⁵. În consecință autorul nostru preia perspectiva sălășluirii lui Hristos în inimă prin credință (Efeseni 3, 14-17), dezvoltând o teologie a interiorității sfinte, îmbinând în mod creator învățătura paulină despre sălășluirii lui Hristos în inimă prin credință cu viziunea petrină despre „omul cel tainic al inimii” (1 Petru 3, 4). Această sinteză patristică deschide perspectiva unei înțelegeri profunde a vieții duhovnicești ca liturghie perpetuă săvârșită în sanctuarul inimii.

În contextul contemporan, marcat de secularizare și desacralizare, această învățătură despre „liturghia lăuntrică” poate fi înțeleasă ca o „liturghie a persoanei”, subliniind astfel dimensiunea personală și comunională a vieții duhovnicești, precum și caracterul ei transformator pentru întreaga existență umană.

Sfântul Marcu Ascetul continuă dezvoltarea teologiei lăuntrice în tratatul său „*Despre Botez*”, unde recurge la un limbaj simbolic profund pentru a descrie realitatea spirituală a omului interior. El afirmă faptul că: „cetatea este discernământul cel luminos și statornic în Hristos, iar templul este incinta sacră a sufletului și a trupului creată de Dumnezeu, altarul este temelia credinței, unde fiecare gând întâi născut este oferit ca jertfă de intelect. Acest templu are o parte și mai lăuntrică, dincolo de vâl, în care a intrat Hristos înaintea noastră, și unde locuiește în noi, în spațiul cel mai interior și ascuns al inimii”⁶. În această viziune teandrică, autorul nostru descrie o topografie spirituală în care cetatea cerească se identifică cu discernământul cel luminat și neclintit în Hristos, templul reprezintă spațiul sacru al ființei umane create după chipul dumnezeiesc, iar altarul devine fundamentul credinței vii, unde primul născut al fiecărui gând este adus ca jertfă curată de către mintea îndumnezeită. Mai mult, această arhitectură duhovnicească își află desăvârșirea în Sfânta Sfințelor lăuntrică, dincolo de catapeteasma tainică, unde Însuși Hristos, Arhiereul cel Veșnic, a intrat ca Înaintemergător, sălășluindu-Se în adâncul cel mai nepătruns al inimii. În

⁵ SF. MARCU ASCETUL, „Răspuns acelor care se îndoiesc despre dumnezeiescul Botez”, în *Filocalia Sfințelor Nevoințe ale Desăvârșirii sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. I, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 2008, pp. 270-271.

⁶ SF. MARCU ASCETUL, „Despre Botez”, în *Filocalia*, vol. I, pp. 264-265.

acest sanctuar interior, Marele Preot al veșniciei primește pârga gândurilor noastre, mistuind-o cu focul dumnezeiesc al iubirii Sale. Această învățătură despre liturghia lăuntrică constituie piatra din capul unghiului a teologiei Sfântului Marcu, revelând modul în care „prezența vie a lui Hristos în noi devine principiul activ al îndumnezeirii, penetrând și transfigurând întreaga fire omenească prin energiile Sale necreate”⁷. Numai prin unirea cu Hristos dobândim puterea de a transforma gândurile, faptele și întreaga noastră viață într-o jertfă curată și bineplăcută adusă Marelui Preot, Care, sfințind această ofrandă o înalță către Tatăl ceresc. În această perspectivă, „infinitatea dumnezeiască a bogățiilor duhovnicești pătrunde în persoana umană prin lucrarea liturghiei interioare, care devine astfel o prelungire vie și esențială a liturghiei sinaxei euharistice”⁸. În această lucrare teandrică, „liturghia interioară” devine vas al asimilării nesfârșitelor bogății duhovnicești în ființa umană, constituindu-se într-o prelungire mistică și o actualizare perpetuă a Sfintei Liturghii euharistice.

Prin această slujire lăuntrică neîncetată, ochii cei duhovnicești ai sufletului sunt curățiți pentru contemplarea slavei dumnezeiești, iar întreaga fire omenească este înălțată într-o creștere nesfârșită spre desăvârșirea în Hristos. Astfel, „liturghia interioară” devine spațiul sacru al întâlnirii dintre infinitatea darurilor dumnezeiești și capacitatea receptivă a persoanei umane, realizând taina îndumnezeirii prin împărtășirea continuă din energiile necreate ale Preasfintei Treimi. În acest urcuș duhovnicesc, ființa umană se dezvoltă prin iubire, crescând în măsura în care dăruiește și primește iubire, într-un dialog viu cu Dumnezeu și cu aproapele. În această lumină, liturghia interioară, așa cum este înțeleasă și formulată de Sfântul Marcu Ascetul, nu se reduce la o simplă practică ascetică, ci constituie chiar esența vieții duhovnicești autentice. Iar acest concept, cu rădăcini adânci în tradiția filocalică, descrie o realitate duhovnicească de o profunzime mistică remarcabilă, prin care inima persoanei umane este transformată într-un altar viu, loc de întâlnire și comuniune cu Dumnezeu. Astfel, în cadrul acestei „liturghii lăuntrice”, fiecare gând, fiecare intenție și fiecare gest devin jertfă vie, adusă în taina inimii persoanei umane.

Sfântul Marcu Ascetul subliniază cu fermitate faptul că persoana umană este chemată să conștientizeze taina harului sădită în inima sa încă din momentul Botezului, și să trăiască în acord cu această realitate, cultivând o relație profundă și vie cu Dumnezeu. Doar printr-o astfel de asumare

⁷ Pêre Dumitru STĂNILĂ, „La liturgie de la communauté et la liturgie intérieure dans la vision philocalique”, în *La mystique en rapport avec le dogme et l'eucharistie*, *Revue Française de l'Orthodoxie*, 1982, pp. 307-322.

⁸ Alexander GOLITZIN, *A Monastic Reading of Dionysius Areopagita*, ed. Bogdan Bucur, Minnesota, Cistercian Publications: Liturgical Press, 2013, pp. 15-24.

interioară a chemării baptismale, omul poate accede la adevărata libertate duhovnicească, eliberându-se de tirania patimilor și de înstrăinarea de sine. În acest cadru, Sfântul Marcu Ascetul dezvoltă în mod coerent și inspirat conceptul de „liturghie interioară” care devine una dintre piesele de rezistență ale gândirii sale ascetico-mistice. Astfel, sub „o tipologie profund paulină, el interpretează sensul duhovnicesc al celor ce s-au realizat sub Lege, arătând că toate prefigurările sacramentale din Vechiul Testament își găsesc împlinirea tainică în Botez, prin sălășluirea lui Hristos în om”⁹. Totuși, această împlinire nu este una statică sau exclusiv simbolică, ci dimpotrivă, Sfântul Marcu insistă asupra necesității actualizării acestei taine prin trăirea concretă a poruncilor evanghelice. Astfel, Botezul nu este doar începutul vieții spirituale, ci punctul de intrare într-o liturghie existențială continuă, în care viața omului devine spațiul al manifestării harului și al lucrării Duhului Sfânt. Prin această viziune, Sfântul Marcu ne oferă un model de viață duhovnicească vie și integrativă, în care riturile sacramentale sunt interiorizate și trăite în fiecare aspect al existenței, într-o dinamică a îndumnezeirii progresive și conștiente. Logosul dumnezeiesc, „purtător în Sine al puterii Împărăției, Se face pentru cei păcătoși încredințarea celor nădăjduite (Evrei 11, 1) și „arvuna moștenirii” (Efeseni 1, 14), în vreme ce „pentru cei necredincioși devine mustrare vădită a îndepărtării lor de Dumnezeu”¹⁰. În această perspectivă se înțelege chemarea evanghelică care spune: „Pocăiți-vă, căci s-a apropiat Împărăția cerurilor” (Matei 4, 17). Ori această Împărăție se manifestă în existența umană proporțional cu adâncimea pocăinței, căci zdrobirea inimii pentru păcatele săvârșite atrage sălășluirea Cuvântului dumnezeiesc, Care poartă în Sine puterea Împărăției. Imagistica spirituală a „liturghiei lăuntrice își găsește expresia cea mai desăvârșită în tratatul „Despre Botez”, unde Sfântul Marcu Ascetul zugrăvește itinerariul mistic spre Ierusalimul cel lăuntric, trasând calea împlinirii poruncilor divine”¹¹. În acest sens acest urcuș duhovnicesc culminează cu intrarea în altarul sufletului, unde Hristos Însuși, Care a intrat întru cele de după catapeteasmă, adică în adâncul inimii prin taina Botezului, așteaptă să primească jertfa curată a vieții noastre în care întreaga existență umană devine spațiu liturgic al întâlnirii cu Dumnezeu. Pornind de aici, Sfântul Marcu Ascetul dezvoltă ideea fundamentală potrivit căreia fiecare gând întâi-născut trebuie adus ca jertfă lui Hristos, Care, în calitate de Mare Preot, răspunde jertfei noastre prin trimiterea focului dumnezeiesc peste altarul inimii. Acest act

⁹ Marcus PLESTED, *The Macarian Legacy...*, p. 107.

¹⁰ SF. MARCU PUSTNICUL, *Scrieri*, trad. de Ștefan Voronca, Egumenița, Galați, 2008, pp. 15-16.

¹¹ „Pentru aceasta, toți cei câți n-au lucrat poruncile slobozeniei, nu au ajuns la Ierusalimul cel slobod, pentru că Ierusalimul ce de sus este slobod, care ne naște pe noi prin baia nașterii de-a doua înnoirii a Duhului Sfânt”. SF. CUVIOS MARCU PUSTNICUL, *Scrieri*, pp. 58-61.

simbolic exprimă relația vie și reciprocă dintre om și Dumnezeu. Omul este astfel cel care oferă începutul gândirii sale, ceea ce este mai curat și mai sincer în ființa sa, iar Hristos sfințește această jertfă prin lucrarea harului.

În gândirea Sfântului Marcu, întreaga viață duhovnicească este configurată ca o liturghie tainică, în care omul, străbătând drumul împlinirii poruncilor, este chemat să-și dăruiască toate mișcările launtrice Celui care locuiește în adâncul inimii. Însă această cale a poruncilor este una anevoioasă, presărată cu piedici și primejdii, care cere o vigilentă atenție unită cu rugăciune statornică și neîntreruptă. De aceea, Sfântul Marcu Ascetul avertizează că „puțini sunt cei care ajung în cetatea Ierusalimului, imagine simbolică a sufletului curățit, unde domnește discernământul statornic și luminat în Hristos”¹². Ori în această viziune, templul este descris ca o incintă sacră creată de Dumnezeu (Θεόκτιστον τέμενος), o realitate duhovnicească ce cuprinde întreaga ființă umană, suflet și trup. În acest templu, altarul este temelia nădejzii neclintite, locul unde gândul cel dintâi al fiecărei experiențe este oferit ca jertfă rațională, ca dar al intelectului luminat de har. Astfel, omul nu doar reacționează la realitate, ci transfigurează experiența în dialog și comuniune cu Dumnezeu, oferindu-i începuturile trăirii, ale gândului și ale voinței ca semn al prezenței Sale în centrul ființei umane. Prin urmare, în teologia mistică a Sfântului Marcu Ascetul, Hristos, în calitatea Sa de Mare Arhiereu al veșniciei, primește în sanctuarul tainic al inimii pârga gândurilor noastre. Această învățătură se fundamentează pe ade-vărul teologic esențial că Dumnezeu este izvorul originar al tuturor faptelor virtuozitate savârșite de om. Iar în această perspectivă pnevmatologică, nu doar prezența Ierusalimului ceresc în adâncul ființei umane constituie un dar dumnezeiesc, ci toate realitățile duhovnicești ale Învierii sunt primite ca harisme din plinătatea dumnezeiască. Această taină se manifestă, în viziunea Sfântului Marcu, ca „bucurie cerească a Împărăției sălășluită în interioritatea umană, actualizată în chip dinamic în sufletele celor ce s-au făcut vrednici de lucrarea Duhului Sfânt”¹³.

În acest context, se poate observa cum Sfântul Marcu Ascetul își ancorează profund gândirea sa teologică în Sfânta Scriptură, urmând linia profetică a Vechiului Testament, în mod special pe cea a prorocului Ieremia. Acesta vorbește despre Noua Lege a lui Dumnezeu, care nu mai este scrisă pe table de piatră, ci sădită în adâncul ființei umane. „Voi pune Legea Mea în launtru lor și pe inimile lor o voi scrie” (Ieremia 31, 33). Această profeție capătă o semnificație deosebită în teologia Sfântului Marcu Ascetul, întrucât ea reflectă principiul fundamental al trăirii duhovnicești autentice:

¹² Marcus PLESTED, *The Macarian Legacy...*, p. 108.

¹³ Sf. MARCU ASCETUL, „Despre legea duhovnicească” în *Filocalia*, vol. I, p. 232.

„omul, curățindu-și inima de patimi, devine capabil să trăiască Legea lui Dumnezeu nu prin constrângere exterioară, ci prin iubire lăuntrică și libertate harică”¹⁴. Legea, în acest sens, nu mai este o normă impusă din afară, ci o realitate vie, sălășluită în inimă, care modelează întreaga sa existență. Ori această viziune este în strânsă legătură cu tema liturghiei interioare, o trăsătură esențială și recurentă în spiritualitatea marcană. În această liturghie tainică, cele dintâi mișcări ale ființei, gânduri, intenții, dorințe, sunt aduse ca jertfă pe altarul inimii, fiind oferite lui Hristos, Marele Arhiereu al vieții lăuntrice. Astfel, inima devine locul unde Legea dumnezeiască nu este doar înscrisă, ci și trăită în mod plener, în comuniune cu Dumnezeu pe altarul inimii.

În acest sens, imaginea „altarului inimii reprezintă o metaforă profundă, ce exprimă adevărul că Legea lui Dumnezeu nu se mai reduce la un set de prescripții exterioare, așa cum era Legea Veche gravată pe tablele de piatră și transmisă lui Moise, ci devine o realitate interioară, înscrisă în mod tainic pe tablele inimii fiecărei persoane umane”¹⁵. Astfel, legea duhovnicească nu mai acționează prin constrângere din afară, ci se revelează lăuntric, în măsura în care sufletul se deschide lucrării harului și conlucrează cu el. Ea devine o prezență vie și luminătoare în inima celui care, prin nevoință, rugăciune și iubire, se lasă transformat de Dumnezeu.

În această perspectivă, Sfântul Marcu Ascetul îndeamnă omul să cunoască și să împlinească această lege dumnezeiască, nu ca pe o obligație impusă, ci ca pe o chemare care izvorăște din însăși ființa sa. Legea lui Dumnezeu devine astfel un principiu interior de viață, care modelează profund conștiința, gândirea și trăirea duhovnicească a persoanei. Ea nu este doar un cod moral, ci un drum de îndumnezeire, sădit în inima omului și activat prin comuniunea cu Hristos.

Conceptul de liturghie interioară la Sfântul Marcu Ascetul se conturează astfel ca o formă de trăire mistică și ascetică, în care viața interioară devine templul duhovnicesc al slujirii lui Dumnezeu. Departate de a se limita la dimensiunea ritualică externă, învățătura acestui Părinte al pustiei ne arată că adevărata jertfă liturgică este exercitată în ascunsul inimii, în comuniune continuă cu Hristos. La Sfântul Marcu, viața duhovnicească nu este determinată de cadrul ritualic exterior, ci de curăția minții, păzirea poruncilor și discernământul duhovnicesc, toate văzute ca jertfe bine primite înaintea lui Dumnezeu. În care păzirea liniștii sufletești, lupta cu gândurile și păstrarea echilibrului interior constituie un cult lăuntric neîntrerupt, unde persoana umană devine slujitoare permanentă a unei liturghii în duh și

¹⁴ Alexis TORRANCE, *Pocăința în antichitatea târzie: asceza la Părinții Răsăriteni și organizarea vieții creștine: (cca 400-600 d. Hr.)*, trad. de Dragoș Dăscă, Doxologia, Iași, 2014, pp. 157-158.

¹⁵ Marcus PLESTED, *The Macarian Legacy...*, p. 109.

adevăr. Liturghia interioară, la Sfântul Marcu Ascetul, nu este un concept simbolic, ci o realitate teologică profundă. Conceptul de „liturghie interioară” la Sfântul Marcu Ascetul ocupând un loc central în teologia nevoinței și a lucrării tainice a sufletului, fiind o expresie rafinată a teologiei sale. Deși termenul în sine nu apare explicit formulat în scrierile sale de foarte multe ori, ideea acestui concept teologic este prezentă de asemenea în mod organic printr-o serie de teme recurente, precum: rugăciunea lăuntrică, lucrarea tainică a minții, atenția la inimă și transformarea lăuntrică a monahului în templu viu al Duhului Sfânt.

Astfel într-o lume marcată de zgomot, stres, fragmentare interioară și individualism exacerbat, redescoperirea acestei dimensiuni ascetico-mistice este fundamentală pentru supraviețuirea vieții creștine autentice. Într-un mediu secularizat care îl îndepărtează pe om de propriul sine și de Dumnezeu, redescoperirea liturghiei interioare devine o cale privilegiată de regăsire a echilibrului lăuntric și de restaurare a chipului dumnezeiesc. Prin „rugăciune neîncetată, liniștire (hesychia) și trăirea autentică a credinței, omul contemporan poate transforma întreaga sa existență”¹⁶, fiecare clipă, fiecare respirație într-o ofrandă vie adusă lui Dumnezeu, participând astfel activ la propria sa îndumnezeire și la viața lăuntrică a Bisericii.

Bibliografie

• *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de ÎPS Bartolomeu Valeriu Anania, Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

• GOLITZIN, Alexander, *A Monastic Reading of Dionysius Areopagita*, ed. Bogdan Bucur, Minnesota, Cistercian Publications: Liturgical Press, 2013.

• MLADIN, Mitropolit, Nicolae, *Asceza și mistica paulină*, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.

• PLESTED, Marcus, *The Macarian Legacy: The Place of Macarius-Symeon in the Eastern Christian Tradition*, Oxford, University Press, 2004.

• SF. MARCU ASCETUL, „Răspuns acelor care se îndoiesc despre dumnezeiescul Botez”, în *Filocalia Sfințelor Nevoințe ale desăvârșirii sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. I, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 2008.

• SF. MARCU PUSTNICUL, *Scrieri*, trad. de Ștefan Voronca, Egumenița, Galați, 2008.

¹⁶ Kalistos T. WARE, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, trad. de Maica Siluana Vlad, București, Christiana, 2003, pp. 78-79.

- STĂNILOAE, Pères Dumitru, „La liturgie de la communauté et la liturgie intérieure dans la vision philocalique”, în *La mystique en rapport avec le dogme et l'eucharistie, Revue Française de l'orthodoxie*, 1982.

- TORRANCE, Alexis, *Pocăința în antichitatea târzie: asceza la Părinții Răsăriteni și organizarea vieții creștine: (cca 400-600 d.Hr.)*, trad. de Dragoș Dâscă, Doxologia, Iași, 2014.

- WARE T. Kallistos, introd. la Claire-Agnes ZIRNHELD, *Marc le Moine: Traités spirituels et théologiques*, Begrolles en Mauges, Abbaye de Bellefontaine, 1985.

- WARE, T. Kallistos, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, trad. de Maica Siluana Vlad, București, Christiana, 2003.

- ZAHAROV, Zaharia, *Omul cel tainic al inimii*, trad. de monahia Tecla, București, Basilica, 2014.